

להתוודע

ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

עבודה זרה דף מה

בענין עבודה זרה בציפוי דהר

בעבודה זרה דף מ"ה. במשנה, הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות, הן מותרין ומה שעליהן אסורין, שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם. רבי יוסי הגלילי אומר אלהיהם על ההרים, ולא ההרים אלהיהם, אלהיהם על הגבעות, ולא הגבעות אלהיהם. ומפני מה אשירה אסורה מפני שיש בה תפיסת ידי אדם, וכל שיש בה תפיסת ידי אדם אסור. אמר רבי עקיבא אני אוכין ואדון לפניך, כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן, דע שיש שם עבודת כוכבים.

ובגמרא, ורבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא, אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש, צפוי הר כהר איכא בינייהו, תנא קמא סבר צפוי הר אינו כהר ומיתסר, ורבי יוסי הגלילי סבר צפוי הר הרי הוא כהר.

- א -

בגדר איסור הנאה מצפוי דהר

עליהם' וגילתה תורה שאין הבדל בין צפוי דהר ובין שאר משמשי עבודה זרה, כדברי רש"י (ד"ה שנאמר) 'דגזירת הכתוב היא דתלוש שעל ההר כתלוש של שאר עבודת כוכבים שנאמר לא תחמוד עליהם', יהא צפוי דהר בכלל שאר משמשי שלוקה שמים.

כי כיוצא בזה כתבו התוס' בחולין דף צ"ט. (ד"ה רבא) לגבי איסור טעם כעיקר דלוקין עליו, כי אפילו אם איסור טעם כעיקר נלמד מקרא ד'תעבירו באש' שאין בה אלא עשה, מכל מקום אחרי שגילתה תורה דטעם אסור, הרי הוא בכלל עיקר הלאו, כי 'אהדריה לאיסורא קמא'. וכמו שמצינו בבכורות דף ט"ו: לגבי גוזז פסולי המוקדשין שהוא לוקה, אף על גב דאיסור גיזה בפסולי המוקדשין נלמד מקרא (דברים י"ב) ד'תזבח' ולא גיזה, שהוא רק איסור עשה, מכל מקום אחרי שלמדין שיש איסור גיזה גם על פסולי המוקדשין, שוב נכללו פסולי המוקדשין בכלל שאר הקרבנות שיש בהם מלקות בגוזז קדשים, כי 'אהדריה לאיסורא קמא', והכי נמי נאמר דאחרי שלמדין מקרא ד'לא תחמוד' דצפוי דהר אסור אע"ג שהר עצמו מותר, 'אהדריה לאיסורא קמא' שיהא בכלל משמשי שלוקין עליהם שמים.

וכתב דיש לחלק בזה, דבשלמא בגיעולי נכרים אחרי שגילתה תורה דטעם כעיקר, הרי אמרה תורה ד'עיקר' אסור וגם 'טעם' אסור, וממילא גם הטעם הוא בכלל עיקר הלאו. אבל איסור הנאה בצפוי דהר, גם אחרי שגילתה תורה בקרא ד'לא תחמוד' שצפוי אסור אע"ג שהר עצמו מותר, עדיין אינו בכלל שאר משמשי עבודה זרה, כי שאר משמשי נאסרין אגב העבודה זרה עצמה, אבל בצפוי דהר הרי אין לומר שנאסר אגב עבודה זרה עצמה, שהרי ההר עצמו מותר, ועל כרחך שהוא לאו בפני עצמו, ולכן אינו חוזר להיות נכלל בשתי הלאוין שנאמרו אצל משמשי. ובמנחת חינוך מצוה תכ"ח (אות א') מביא את דבריו בקיצור רב. א]

והנה באיסור הנאה מצפוי דהר ישנן שני דרכים בראשונים. בתוס' (ד"ה תנא) מקשים מדוע יהא איסור בצפוי דהר אסור יותר מתקרבות של הר

נהנה ממשמשי עבודה זרה לוקה שמים / צפוי דהר אינו בכלל שאר משמשי שיהא לוקה שמים / איסור צפוי דהר אם אסור דוקא בצפוי שהיה עליו בשעת עבודתה

- רמב"ם, משנת חכמים, תוספות -

א. כפי האמור נחלקו חכמים ורבי יוסי הגלילי אם צפוי דהר אסור בהנאה או לא. חכמים סוברים דמקרא ד'לא תחמוד כסף וזהב עליהם' למדין דאע"ג דההר עצמו אינו נחשב לעבודת כוכבים ואינו נאסר, גזירת הכתוב היא דתלוש שעל ההר דינו כשאר עבודת כוכבים, שנאמר לא תחמוד עליהם'. ורבי יוסי הגלילי אינו דורש קרא ד'עליהם' על צפוי דהר, והוא סובר דציפוי הר בטל לגבי ההר, ולכן כשם שההר עצמו אינו נאסר באיסור עבודת כוכבים, גם צפוי דהר אינו נאסר, וקרא ד'עליהם' דורש רבי יוסי הגלילי לענין אחר.

והרמב"ם בפרק ח' מהלכות עבודת כוכבים הלכה ז' פסק כחכמים, וכתב דהרים ובהמה ואילן אע"פ שהנעבד עצמו מותר בהנאה, ציפוי אסור בהנאה, והנהנה בכל שהוא מהן לוקה, שנאמר 'לא תחמוד כסף וזהב עליהם', וכל ציפוי עבודת כוכבים הרי הן בכלל משמשיה, ע"כ.

והנה לגבי נהנה משאר משמשי עבודה זרה כתב הרמב"ם שם פרק ז' הלכה ב' דעבודת כוכבים ומשמשיה ותקרובת שלה וכל הנעשה בשבילה אסור בהנאה, שנאמר 'ולא תביא תועבה אל ביתך'. וכל הנהנה באחד מכל אלו, לוקה שמים, אחת משום 'ולא תביא', ואחת משום 'ולא ידבק בידך מאומה מן החרם', ע"כ.

ובספר משנת חכמים על הרמב"ם סי' מ' (יבין שמועה אות א') מעיר על הרמב"ם שכתב דהנהנה מצפוי דהר לוקה, ומשמע דלוקה רק מלקות אחת, והוא תמה למה לא ילקה שמים כמו שאר נהנה ממשמשי עבודה זרה שלוקה שמים, דנהי דאיסור צפוי דהר נלמד מקרא ד'לא תחמוד כסף וזהב עליהם' ואילו קרא היינו אומרים דכיון שאין איסור בהר עצמו, אין איסור גם בצפוי דהר, מכל מקום עכשיו שאמרה תורה 'לא תחמוד כסף וזהב

השלמות והוספות

והוא כתב דבאמת צריך לפרש דמה שכתב הרמב"ם דהנהנה מצפוי הר 'לוקה' שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם, כוונתו דלוקה שמים כשאר משמשי עבודה זרה, ומה שלא פירש בהלכה זו דלוקה שמים הוא משום שסמך על מה שכתב בפרק ז' דהנהנה ממשמשי עבודה זרה לוקה שמים, ובהלכה זו לא ירד

א] אמנם בספר משנה כסף על הרמב"ם שם מקשה ג"כ מדוע כתב הרמב"ם דלוקה שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ומשמע דלוקה רק משום לא תחמוד, והרי הרמב"ם בפרק ז' (הנ"ל) כתב דהנהנה ממשמשי עבודה זרה לוקה שמים, וא"כ היה לו להרמב"ם לומר דהנהנה מצפוי של הר לוקה שלש.

וכתב במשנת חכמים שם דלפי דעת התוס' שלפנינו דאיסור צפוי דהר אסור דוקא אם היה עליו בשעת עבודת ההר, מתיישב בפשיטות מדוע על צפוי דהר אינו לוקה משום לאו ד'לא ידבק' ולא ד'לא תביא תועבה' ואין אומרים בזה הסברא ד'אהדריה לאיסוריה קמא', שהרי על כרחך לא אהדריה תורה לאיסורא קמא, שהרי משמשי עבודה זרה אסורים אפילו אם לא היו המשמשים עליה בשעת עבודה, ולא דציפוי דהר נוהג דוקא אם בשעת עבודה דהר היה עליו ציפוי, הרי דעל ידי קרא ד'לא תחמוד' לא אהדריה לאיסורא קמא לומר שיהא נוהג איסור משמשים גם בצפוי דהר אע"ג שלא נאסר ההר, שהרי אפילו אחרי גילוי דקרא אין גדר איסור דצפוי ההר דומה לגדר איסור משמשים.

- ב -

גדר מחובר שאינו נאסר בהנאה

וכתב רש"י דמה שצפוי דהר אסור הוא בגדר גזירת הכתוב דאע"ג שההר אינו נחשב עבודת כוכבים כלל, מכל מקום התלוש שעליהם נחשב כתלוש של שאר עבודת כוכבים. וראה השלמות והוספות ב

אמנם בתוס' (ד"ה אלהים) כתבו דר"ת חולק על דברי רש"י, ודעתו דממה שעובדיהם בסייף, מוכח דהר נחשב עבודה זרה, כי אם לא היה הר נחשב לעבודה זרה לא היו עובדיהם חייבים מיתה. ולכן כתב דתקרות הר אסור בהנאה, כיון שהוא תקרות לעבודה זרה, ומה שהביא רש"י מדברי הגמ' בחולין דף מ' דתקרות הר אינו נאסר, אמור כששוחט רחוק מן ההר, דאז אינו מתכוין לשם עבודת כוכבים.

אמנם בתוס' הרא"ש מבאר דברי רש"י דלכן עובדיהם בסייף כיון שהם נתכוונו לעבודה זרה וכפרו בעיקר, וראה לזה שהרי העובד לשמש ולירח חייב מיתה, אע"ג דשמש וירח יש לומר דנחשב כמחובר. וכן כתב בפירוש רבנו יהונתן מלניל בדעת רש"י דאע"ג שהמחובר עצמו מותר, עובדיהם חייבים מיתה, לפי שהם מכעיסין להקב"ה בדבר שאין בו תועלת, ולא גרע ממשתחוה לחמה וללבנה שאינם נאסרין, ועובדיהם בסקילה. א

שהיא מותרת. וכתבו דמה שצפוי דהר אסור אמור בצפוי שנעבד יחד עם ההר, ולכן אסור לחכמים, כיון שהצפוי עצמו נעבד יחד עם ההר, ולכן חמור יותר מתקרות ע"ז שמקריבין לפני ההר. [ורבי יוסי הגלילי סובר דהצפוי נחשב כמחובר להר עצמו, ומותר אפילו אם היה עליו בשעת עבודה להר]. וכן הוא דעת התוס' בתמורה דף כ"ח: (ד"ה נעבד) בתירוץ הראשון.

אמנם התוס' בתמורה שם בתירוץ השני סוברים דאיסור צפוי דהר אמור אפילו אם לא היה הצפוי עליו בשעת עבודת ההר. וכן כתב בש"ך סי' קמ"ה סק"ו בשם רבנו ירוחם דצפוי הר אסור מגזירת הכתוב אפילו אם לא עבדו יחד עם ההר.

מחובר שאינו נאסר אם לא נעשה עבודה זרה כלל, או שנעשה עבודה זרה אלא שלא חל בו איסור הנאה / תקרות למחובר אם נאסר או לא / לדברי הכל עובדיהם חייבים מיתה על עבירת עבודה זרה

- רש"י, תוספות, תוס' הרא"ש, ר"י מלניל -

ב. בגדר הדבר שעל מחובר לא חל איסור עבודה זרה, מצינו פלוגתא בין הראשונים, כמו שיבאר.

רש"י (ד"ה ומה) מפרש דכן אמרה תורה דאם עובדים למחובר אינו נחשב כלל לעבודת כוכבים, ולכן הוא מותר בהנאה כי אינו נחשב כלל לעבודה זרה. והוא מוכיח כן ממה שאמרו בחולין דף מ'. לגבי תקרות עבודה זרה דהשוחט בהמה לשם הר, אין עליה דין תקרות עבודה זרה, ועל כרחך דהר אינו נחשב עבודה זרה כלל. ומה שאמרו להלן דף מ"ו. דהעובדים להר נהרגין בסייף, זה משום דדוקא דלענין ההר עצמו אינו נחשב עבודה זרה כלל כיון שהוא מחובר, אבל לגבי האדם העובד להר נחשב שעבר על איסור עבודה זרה, דכיון שהם מתכוונים לשם עבודת כוכבים חייבים.

השלמות והוספות

א"כ יש לומר דלא שייך כלל ביטול ההר להתיר את הציפוי, כיון שגם לפני הביטול אין ההר עבודה זרה כלל.

גדר פסול נעבד לגבוה תלוי במה שנעשה בה עבירת עבודה זרה

- רמב"ם, ראב"ד, ח' ר"ז הלוי -

א. ויש לציין דלגבי פסול נעבד לגבוה מצינו ג"כ הבדל בזה דיש שלא חל שם עבודה זרה על הדבר הנעבד, ומכל מקום נפסל לגבוה מפני שהאדם שעבד בזה עבודה זרה עשה עבירה בדבר זה, ועל ידי פעולת העבירה של האדם נפסל הדבר לגבוה.

דהנה הרמב"ם בפרק ד' מהלכות איסורי מזבח הלכה ו' כתב דהמשתחוה לבהמת חבירו נפסלה הבהמה לגבוה. והיינו שהרמב"ם סובר דפסול נעבד לגבוה נוהג גם בעבד את של חבירו.

והראב"ד שם משיג עליו, וכתב דכיון דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אם השתחוה לבהמת חבירו לא נפסלה לגבוה, שהרי כן אמרו להלן דף נ"ד. דהמשתחוה לבהמת חבירו לא אסרה אלא אם עשה בה מעשה.

אמנם בח' ר"ז הלוי על הרמב"ם בפרק ח' מהלכות עבודה זרה הלכה א' (ד"ה והנה בפ"ד) מבאר דהרמב"ם סובר דהכלל דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו אמור דוקא לגבי שלא חל על הנעבד שם עבודה זרה אם אינו שלו, ומכל מקום האדם שמשתחוה לבהמת חבירו ודאי שעבר על איסור עבודה זרה, וסובר הרמב"ם דפסול נעבד לגבוה אינו מפני שחל על הבהמה שם עבודה זרה, אלא דכיון שאדם עבר בבהמה זו עבירת עבודה זרה, נפסלה הבהמה לגבוה. וא"כ אין לתמוה מדברי הגמ' דלהלן דף נ"ד שאמרו דהמשתחוה לבהמת חבירו לא אסרה אלא אם עשה מעשה כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, כי שם אמרו כן לגבי איסור הנאה להדיס, דכיון שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, לא חל עליה שם עבודה זרה, אבל פסול נעבד לגבוה אינו תלוי אם חל עליה שם עבודה זרה, אלא דכל שהאדם עבר על ידה איסור עבודה זרה נפסלת לגבוה, וגם במשתחוה לבהמת חבירו עובר על איסור עבודה זרה.

הרמב"ם למנין המלקיות, כי רצונו רק להשמיענו שהצפוי בכלל איסור עבודה זרה, דאע"ג שההר מותר, הצפוי אסור, שנאמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ונמצא שהוא לוקה עליו מאזהרה ד'לא תביא תועבה אל ביתך' ומשום 'ולא ידבק'.

ואין לתמוה דאם כן מדוע לא יהא לוקה שלש מלקיות, כי בנוסף על שתי הלואין הנוהגים בשאר משמשי ע"ז יהא לוקה בהנה מצפוי הר גם משום לא תחמוד, כי מאחר שהלאו נאמר בלשון 'לא תחמוד', ובחימוד אין בו מעשה אין לוקין על לאו זה, אלא שיש בזה גילוי דאע"ג שההר עצמו מותר בהנאה הצפוי שעליו דינו כשאר משמשים ולוקה על לאו ד'לא תביא' ועל לאו ד'לא ידבק'.

ביטול ע"ז מן ההר עצמו אם מועיל לגבי צפוי ההר

- משנת חכמים -

ב. במשנת חכמים שם (יבין שמועה אות ב') מסתפק כלפי מה ששינוי להלן דף נ"ב: לגבי משמשים שהמבטל עבודה זרה מבטל גם משמשיה, אם זה נוהג גם בצפוי דהר לומר דאם מבטל את ההר מבטל גם הציפוי והוא מותר בהנאה, או דדוקא בעבודה זרה דתלוש שחל האיסור על העבודה זרה עצמה, כשהוא מבטל אותה מבטל גם משמשיה, אבל בצפוי דהר שההר עצמו לא נאסר כי אם הציפוי בלבד, יש לומר דבמה שמבטל את ההר לא נתבטל הציפוי, כי ההר עצמו לא נאסר ולא נתבטל.

אכן כתב דנראה יותר דדין ביטול ע"ז אינו תלוי בדין איסור והיתר שבו, אלא בעצם הדבר שהוא מבטל את העבודה זרה, ולכן אע"ג שלא חל איסור ע"ז על ההר, עם כל זה כשמבטל את העבודה זרה של ההר נתבטל ממילא גם איסור הציפוי שעל ההר. (ומובא בקיצור במנחת חינוך שם).

אמנם יש לעיין עוד, כי בשלמא לדעת ר"ת דמחובר נעשה עבודה זרה אלא שלא חל בו איסור הנאה, יש לומר דכיון דביטול אינו תלוי באיסור והיתר אלא בעצם הדבר שמבטלה מעבודה זרה, לכן במבטל ההר מע"ז מתבטל גם הציפוי, אבל לדעת רש"י דמחובר אינו נחשב לעבודה זרה כלל, דמטעם זה אין תקרות למחובר, אלא שלגבי צפוי הר גזרה תורה שנאסר אע"ג שאין על ההר שם ע"ז,